

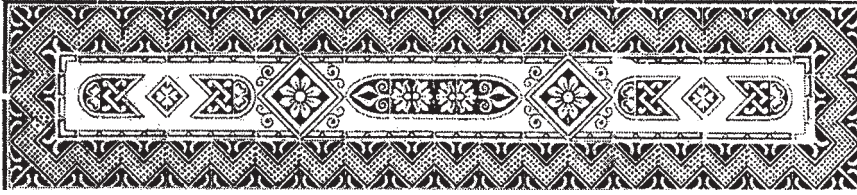
БРАТСТВО

XIX

ПРУШТВО „СВЕТИ САВА“

Београд, 2015.

УДК 929 АРАНЂЕЛОВИЋ, Л.

ЛАЗАР АРАНЂЕЛОВИЋ ИНЦЕ - ПОСЛЕДЊИ ТАТАР-АГА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ (ПРИЛОГ ЗА БИОГРАФИЈУ)

Апстракт: Дипломатске курире – татаре, Милош Обреновић је, у почетку, користио ради брзог и сталног контакта с депутацијама у Цариграду које су у његово име преговарале о аутономном положају Србије. Убрзо је организовао татарску службу, која је прерасла у државну поштанску службу. На челу те службе од 1837. до пензионисања 1859. био је татар-ага Лазар Аранђеловић Инце, од 1833. татарин кнеза Милоша. Био је најбржи татарин. Преносио је дипломатску пошту и најзначајнија државно-правна акта, пратио османске званичнике кроз Србију и повремено преводио. Бавио се и предузетништвом (закупио је мензулану у Крагујевцу, поседовао кафану и воденицу у Београду). Убијен је у Цариграду 1859.

Кључне речи: Србија, 19. век, татари, дипломатски курири, Лазар Аранђеловић Инце, татар-ага, курирска служба, поштанска служба

У Османском царству је било уобичајено да државне институције и важне личности међусобно размењују званичну, па и незваничну, преписку преко татара, па је татарска служба на простору данашње Србије старија од модерне српске државе. Реч татар/татарин асоцира на стари евроазијски народ Татаре, у чијој је култури вештина јахања

била веома важна. Разумљиво је, стога, да је тај појам коришћен да би се именовали курири који су на коњу преносили званична писма, документе и новац и предавали их лично у руке ономе коме су упућени.¹

Татари су били стални курири којима су се турски великодостојници служили у званичном саобраћају са Портом у Цариграду и управницима других области Османског царства. У начелу, татари су носили писма на велике удаљености. Међутим, турски великодостојници користили су их и за преношење усмених и писаних порука нижим чиновницима и уопште људима од значаја у локалној средини. Сулејман паша Скопљак, на пример, послао је почетком 1815. године татарина за оборкнезом Милошем Обреновићем, кога је пустио да оде кући и прикупи недостајући новац за исплату откупљеног робља. Татарин га је сустигао у Раковици и саопштио му да везир тражи да се врати у Београд, јер је нешто заборавио да му каже, али се Милош, верујући да је позван да би био задржан, извукао речима: „да му напише што има и хоће, па да за њим у Брусницу пошаље“.² И касније су београдски везири не само с Милошем Обреновићем, већ и с његовим наследницима на кнежевском престолу, одржавали везу преко својих татара.³

Као вођа Другог српског устанка, Милош Обреновић је договором у Белици с румелијским валијом Марашли Али пашом, касније београдским везиром, постао гарант спровођења споразума о начинима умирења народа. Иако њихов споразум није имао снагу закона, његове одредбе делимично су прихваћене у осам фермана, којима је крајем 1815. и почетком 1816. године озакоњено ново уређење у Београдском пашалуку. Овим хатишерифима Милош Обреновић није званично признат за водећу личности у српско-турским односима. Ипак, они су оставили довољно простора за изградњу његове личне, а потом и наследне, власти и за даље дипломатске активности ради добијања аутономије.⁴

¹ Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, IV књ, С – III (=Енциклопедија СХС), Загреб 1929, 526 Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево 1966, 602–603 (татар, татарин).

² Сима Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813е до конца 1815е године*, Београд 1888², 124.

³ Архив Србије (=АС), Књажевска канцеларија (=КК), Народна канцеларија (=П) – 242/1820; 309/1820; Алекса Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1926, 100.

⁴ Радош Љушић, *Историја српске државности*, књ. II, Србија и Црна Гора – нововековне српске државе, Нови Сад [2001], 73–74; *Историја српског народа*, књ. V₁,

Желећи да избегне ситуације сличне оној у којој се нашао уочи устанка, када је једино њега Сулејман паша задржао у Београду после постигнутог договора са српским кнезовима (око народних обавеза и депутације која је требало да оде у Цариграду и жали се на тежак положај народа), Милош Обреновић је избегавао да буде у Београду.⁵ Морао је да буде, и био је, с једне стране, у сталној комуникацији с београдским везиром и његовим службеницима, градећи на тај начин свој положај посредника између Турака и Срба, а с друге, са српским депутацијама у Цариграду, да би дипломатским путем обезбедио што повољније услове аутономије. Због тога му је била неопходна татарска служба.

Милош Обреновић је организовао татарску службу првенствено зато што је било неопходно да буде у сталној, јавној или тајној, комуникацији са члановима депутација које је слао у Цариград да би преговарале о аутономном положају Србије. У почетку су татарску службу вршили Турци, који су пратили српске татаре до Цариграда.⁶ Међутим, у тим преговорима понекад је пресудна била брзина којом су информације или новац примани, па је током 1819. године веза са члановима депутације одржавана преко „Јованче момка“, момка Саве Љотића, члана депутације. Јованча није носио само преписку чланова депутације с Милошем, већ и преписку с Портом, и уопште одржавао је комуникацију са султановом администрацијом. Убрзо се показала важност његових услуга за континуирано одржавање везе са члановима депутације у Цариграду и Јованча Спасић је 1824. године постао први српски татарин.⁷

Најкасније до 1817. године Милош Обреновић је организовао и своју личну курирску, односно татарску службу. Где год би кретао, са

Београд 1994 (Владимир Стојанчевић), 107–108; Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. I (1813–1820), Београд 1908, 241–244, 248–252, 264–265; Вук Стеф[ановић] Карацић, *Грађа за српску историју нашега времена и животи најзнатнијих поглавица овога времена*, Београд 1898, 173–174.

⁵ М. Гавриловић, *нав. дело*, књ. I, 140–142, 265–266.

⁶ АС, КК – II – 666а/1822.

⁷ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, Београд 1897, 235, 814. У грађи има доказа, па и сам М. Петровић тврди на другом месту, да је Јованча Спасић био татарин и пре 1824. године. Као татарин, Спасић се помиње већ 1821. и 1822, а потом и 1823. у више наврата (АС, КК – II – 666а/1822, 694/1823; 753/1823; 763/1823). Вероватно Петровић сматра да је био први српски татарин тек 1824. године због тога што тада није морао да иде у пратњи турског татарина или је поседовао документ из те године, данас изгубљен, о његовом званичном именувању за татарина.

њим су ишла два татарина, који би писма написана током путовања, најчешће на леђима неког из кнежеве свите, носили на одредиште. И његови наследници користили су за брзу комуникацију татаре, као људе од посебног поверења, што је било нарочито значајно у нередовним приликама. Татар Јованча Спасић, на пример, током тзв. Вучиће-ве буне 1842. године био у близини кнеза Михаила и кнегиње Љубице Обреновић и с Михаилом је прешао у Земун. Тома Вучић Перишић и његови најближи сарадници дописивали су се, такође, међусобно и с локалним чиновницима преко татара.⁸

Скоро истовремено с курирском службом, кнез Милош је, по угледу на мензулане на Цариградском друму, организовао тзв. вилајетске поште по унутрашњости земље. На мензуланама и вилајетским поштама татари су замењивали уморне коње одморнима.⁹ Већ 1820. татарска служба постала је државна поштанска служба и у том облику функционисала је до отварања поштанске службе 1840. и њеног законског уређења *Устројенијем поштанског заведенија* 1843. године. Од потврде аутономије 1833. године, татарску службу није више користила само државна управа, већ и трговци, а обични људи користили су је за слање тзв. новчаних аманета (вредносне пошили-ке). Захваљујући добро уређеној татарској служби, нарочито на релацијама Београд – Цариград и Београд – Битољ, где је било седиште румелијског валије, кнез Милош је добијао прворазредна обавештења о приликама у Турској, и то за кратко време, често брже од везира у Београду.¹⁰

Татарска служба Милоша Обреновића разликовала се од везирове, као и од курирске службе страних држава чији су курири преносили пошту кроз Србију. Његови татари нису били најамници или нижи државни службеници, већ дворски чиновници са свим правима др-

⁸ АС, КК – II – 319/1821; *Енциклопедија СХС*, 527; *Белешке Младена Жујовића државног саветника*, Београд 1902, 70–71; *Мемоари Стефана-Стевче Михаиловића у два дела, од 1813. до 1842. и од 1858. до 1867.* приредио Живан Живановић, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књ. XVIII, Београд 1928, 183.

⁹ Nikola Gulan, *Menzulski saobraćaj i tatarska glasnička služba u Srbiji*, РТТ архив 2, 1959, 29–30.

¹⁰ *Историја српског народа*, књ. V₁, 153; М. Петровић, *нав. дело*, 812; *Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србском*, II, 1845, 227–248; А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 92 (аманет). Године 1834. постојало је седам главних и двадесет мањих вилајетских пошта, поред три мензулане на делу Цариградског друма који је пролазио кроз Београдски пашалук (М. Петровић, *нав. дело*, 626, 810, 812–813).

жавних чиновника. Било их је више, а њихов старешина – татар-баша или татар-ага – био је виши дворски чиновник, човек од великог поверења кнеза Милоша, што је и разумљиво будући да је служио првенствено као дипломатски курир. Татарску службу вршили су људи из кнежеве свите, који су, започевши каријеру као татари и татар-аге, стизали на највише државне и друштвене положаје.¹¹ Јованча Спасић, на пример, имао је чин пуковника и кавалира и био 1837. командант Дунавско-тимочке области, а 1838. члан трочлане депутације која је у Цариграду преговарала око тзв. Турског устава. Стојан Симић, пак, дошао је у Србију као бивши пандур Михаила Германа у Букурешту. Био је од 1821. до 1827. татарин кнеза Милоша, а већ 1839. године постао је члан Државног савета, потом с братом Алексом власник велике трговачке компаније и један од најбогатијих људи Србије. Петар Илић Пекета постао је начелник Моравског среза у Пожаревачком округу.¹²

Један од татара, односно татарских старешина, кнеза Милоша био је и Лазар Аранђеловић Инце. Већ с његовим надимком настају прве недоумице. У литератури се његов надимак сусреће у три облика – Инце, Инца и Инђа. Турцизам *инце* значи танак, лак, па се може претпоставити да је носио надимак Инце, а не Инца, како је чешће именован у литератури.¹³ И у грађи се његов надимак пише у две варијанте, као Инце и као Инца, тако да је веома тешко одредити се за аутентичну варијанту.¹⁴ Ипак, будући да је облик Инце ближи изворном турском појму и да нема језичких препрека да се на тај начин изговара страна реч, чини се коректнијим његов надимак писати у облику Инце.

И с његовим презименом такође има проблема, мада су они лакше решиви. Наиме, његово презиме пише се у два облика – као Аранђеловић и као Ранђеловић. Јасно је да је у питању језичка економија и да је због ње дошло до скраћивања речи. Пошто се у званичној преписци, сачуваној у фонду Кнежевске канцеларије Архива Србије, он

¹¹ *Историја српског народа*, књ. V₁, 153; *Енциклопедија СХС*, 526.

¹² *Историја српског народа*, књ. V₁, 256; Драг. Страњаковић, *Вучићева буна 1842. г.*, СКА, Београд б. г., 40; М. Петровић, *нав. дело*, 623.

¹³ А. Škaljić, *нав. дело*, 347; На пример, М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. III (1827–1835), Београд 1912, 490 (Инца); *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869*, средио Драгослав Страњаковић, Београд 1939, 8 (Инце); *Енциклопедија СХС*, 527 (Инца); М. Петровић, *нав. дело*, 814 (Инђа).

¹⁴ АС, КК – Алексиначка нахија (=I) – 343/1837 (Инца); Бранко Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, 363 (Инце).

помиње као Лазар Аранђеловић, определили смо се за тај облик имена као аутентичан.¹⁵

Ту, ипак, нису завршене све недоумице. Има их и око његовог идентитета. Наиме, Владимир Стојанчевић надимак татарина Инца везује за Петра Илића Пекету, такође татарина кнеза Милоша, каснијег вођу тзв. Пекетине буне, којом је 1840. године тражен повратак бившег кнеза Милоша Обреновића у Србију и на власт.¹⁶ Мита Петровић, пак, набрајајући татаре после Јованче Спасића, тврди: „За њим су дошли Стојан Симић, Богдан Ђурђевић, Лазар Ранђеловић, Инђа, а доцније: Тоша Шомић и Пекета Илић“.¹⁷ Иако се завета може схватити и као одвајање имена од надимка, ипак остаје нејасно да ли је он сматрао да је један татарин био Лазар Ранђеловић, а други Инђа.

О животу и деловању Лазара Аранђеловића Инца остало је мало података. Сматра се да је био ситне грађе и лак и да је зато носио тај надимак, као и да је таква његова грађа допринела томе да буде најбржи српски татарин.

Није познато где је и када је рођен Лазар Аранђеловић, али је познато да је 1833. био татарин кнеза Милоша. Те године султан Махмуд II издао је хатишериф, којим је прокламовао права и повластице српског народа на територији која је била слободна у време Првог српског устанка и тиме озаконио вазални положај Србије према Османском царству. Хатишериф је требало да у Србију однесе један чиновник султанове канцеларије. Међутим, чланови српске депутације у Цариграду предали су му поклон – мубаширију,¹⁸ а хатишериф су 29. новембра преко татарина Инца послали у Србију. Инце је 4. децембра после подне стигао у Крагујевац, где се тада налазио кнез Милош. Веома обрадован, кнез је наредио коњичкој и пешачкој гарди да приспеће хатишерифа објаве плотунима, а одмах затим и пуцњавом из топова; увече је организована илуминација, а сутрадан свечано благодарење у цркви.¹⁹ То није био једини султанов акт који је Лазар Аранђеловић донео у Србију. Истог дана када је током Вучићеве буне Народна скупштина одржана на Врачару код Београда изабрала Алек-

¹⁵ М. Петровић, *нав. дело*, 814, 816; АС, КК – I – 444а/1838.

¹⁶ *Историја српског народа*, књ. V, 154; Д. Страњаковић, *нав. дело*, 40.

¹⁷ М. Петровић, *нав. дело*, 814.

¹⁸ На име мубаширије дато је 3.000 гроша (М. Гавриловић, *нав. дело*, књ. III, 490, нап. 2). Мубаширија се даје гласнику, изасланику, тј. мубаширу. Мубашир, бумбашир може да значи и комесар (А. Škaljić, *нав. дело*, 468).

¹⁹ М. Гавриловић, *нав. дело*, књ. III, 490. Сви датуми су по грегоријанском календару.

сандра Карађорђевића на кнежевски престо и изјавила пред портиним представником Шекиб ефендијом и београдским везиром Ђамил пашом жељу да он буде српски кнез, послат је у Цариград татарин Инце да однесе Шекибов извештај о избору кнеза и молбу скупштине султану да потврди новог кнеза.²⁰ Инце је донео у Београд берат са султановим признањем тог избора. Међутим, шпошто су се велике силе успротивиле нерегуларном избору кнеза, под притиском Русије Porta је тражила да се избор понови и избор кнеза Александра је поновљен. И тај други берат, којим је после поновног избора султан признао Александра Карађорђевића за кнеза Србије, донео је 5. септембра 1843. године у Београд Инце. Када је Милош Обреновић поново изабран за кнеза 1859. године, Инце је такође послат у Цариград, одакле се вратио у пратњи Кабул ефендије, с актом којим је султан потврдио поновни избор Милоша Обреновића за владара Србије.²¹

Лазар Аранђеловић је, носећи хатишериф 1833, прешао пут од Цариграда до Крагујевца за пет дана, а пут од Цариграда до Београда, када је носио султанов берат кнезу Александру, прешао за нешто више од четири дана.²² Чак и при тзв. татарском терању коња, тај пут се најчешће прелазило за седам до десет дана, колико је обично требало татарима београдског везира. Пут је трајао 183 сата, а на сваких 10 до 15 сати удаљености постојале су мензулане, поштанске станице на којима су се мењали коњи, али не и татари. С татариним је обично јахао и суруџија (гонич, коњушар), који га је пратио до следеће мензулане и дугом камџијом терао татарског коња на бржи галоп, водио резервног или товарног коња. Када је било потребно, најчешће када је татарин носио новац или су прилике у областима кроз које је пролазило биле несигурне, пратило га је више суруџија или и суруџије и сејмени (пандури, стражари, војници). Као и други татари, Инце је јахао највећом могућом брзином, машући дугом камџијом и растерујући људе и животиње испред себе. Приликом доласка у неко место, још из даљине би викао најављујући тако долазак, како би му на мензулани спремили одморне коње за замену да би одмах могао да настави пут. С коња скоро није ни силазио – тек да преседне на друго, јер су татари избегавали да се заустављају, посебно изван Србије, због опасности

²⁰ А. Ивић, *нав. дело*, 87; Д. Страњковић, *нав. дело*, 53, 81–82.

²¹ N. Gulan, *нав. дело*, 35; *Живети у Београду 1842–1850*, књ. 2, Београд 2004, 35; Olga Kovačević, *Državna arhiva NR Srbije, Beograd, II – Organizacija pošta i poštanska služba. Tatarska služba (=Tatarska služba)*, РТТ архив 4, 1960, 115–116; *Белешке Младене Жујовића*, 122, 124; А. Ивић, *нав. дело*, 107.

²² <http://www.srbinside.rs/?p=1100> (последњи преглед: 20. 06. 2015).

да им украду важна писма и новац. Самим тим, није ни спавао, а и мало шта је јео (обично нешто сомуна), како не би сит заспао. Да не би пали у сан, татари су користили тзв. татар-кафу и пили црни чај.²³ Овакав начин јахања на удаљеност од око 900 километара могао је да доведе до потпуне исцрпљености, као што се догодило 1862. године, када је већ времешни татарин Риста Прендић, доневши султано-во писмо којим се дозвољава повлачење турске војске из Србије, пао од изнемоглости и повратио се тек после тридесет сати сна, пошто су га затрпали у велико корито с кукурузним брашном и будили га на три-четири сата да би му дали једно ровито јаје и мало коњака.²⁴ Усиљеним јахањем исцрпљивани су и коњи, па су понекад липсавали, било зато што нису замењени на мензулани, да би се време путовања што више скратило, било због тога што су претоваривани. Неки татари, међу њима и Инце, упропаштавали су на тај начин мензулске коње.²⁵

Понекад је Инце јахао с још неким татариним, тачније с њим истовремено био у Алексиначком карантину враћајући се у Србију и одатле с њим јахао ка кнезу, као што сведоче изјаве директора карантина. Спорадични подаци, попут оног да су 3. јануара 1823. татари Стојан Симић и Јованча Спасић отпутовали из Цариграда за Крагујевац, показују да су у неким приликама татари слати на исто одређиште истога дана. Догађало се и да кнез шаље двојицу татара једног за другим, како би допунио или изменио неке своје налоге, па је једном приликом за татарином Петром послао татар-агу Инцу, а други пут је за Инцом послао Ристу Прендића. Мада су у начелу татари лично адресату, „на руке“, предавали пошилјке, Инце је повремено знао и да остане у Алексиначком карантину, а пошту и аманете пошаље кнезу. То су с времена на време чинили и други татари.²⁶

Да би што брже путовао, Инце је имао право да уђе у Србију и без задржавања у карантину на граници, истина само по посебној за-

²³ *Енциклопедија СХС*, 526–527; М. Петровић, *нав. дело*, 810–811; N. Gulan, *нав. дело*, 34, 41, 44–45; А. Škaljić, *нав. дело*, 556 (сејмен), 576 (суруџија); <http://www.srbinside.rs/?p=1100> (20. 06. 2015). Татар-кафа је мешавина млевене кафе и шећера са мало воде, која се топила у устима (*Исто*).

²⁴ <http://www.srbinside.rs/?p=1100> (20. 06. 2015).

²⁵ Olga Kovačević, *Državna arhiva NR Srbije – Beograd, I – Menzulane (=Menzulane)*, РТТ архив 2, 1958, 138, 143, 144, 146; N. Gulan, *нав. дело*, 35; О. Ковачевић, *Tatarska služba*, 116–117.

²⁶ М. Петровић, *нав. дело*, 623; АС, КК – I –187/1837, 444а/1838, 444б/1838, 451/1838; <http://www.srbinside.rs/?p=1100> (20. 06. 2015).

повести кнеза Милоша. Да не би унео кугу у земљу, уместо обавезног вишедневног боравка у Алексиначком карантину, Инце би био опран у сирћету и окађен, преобукао би се у чисту одећу коју је припремио при поласку за Цариград, лекар би га прегледао и одмах би настављао ка Крагујевцу или Београду.²⁷ Такав третман свакако је допринио брзини којом је до кнеза стизао из Цариграда. Везирови, аустријски и татари других страних држава нису имали такав третман, мада су могли да рачунају на скраћивање карантинског периода, чак на један дан и једну ноћ.²⁸ Време путовања скраћивао је Инце и тако што се није заустављао на свим успутним мензуланама или је силазио са Цариградског друма, па пречицама стизао до границе Србије, као што је 1838. године „право овде у карантин“ стигао „с пиротски[м] мезулски[м] коњ[и]ма, прегазивши реку Нишаву, не свраћајући у Ниш“.²⁹ Када није постојала потреба за брзим преносом вести, и Инце је остајао у карантину, а новац или писма слани су кнезу преко суруџија.³⁰ Изгледа да су пред крај владавине кнеза Милоша татари, међу њима и Лазар Аранђеловић, често јахали само до карантина у Алексинцу, а одатле су писма ишла редовном аустријском поштом или је татар-ага јахао до карантина, а одатле слао у Цариград неког од својих татара. На тај начин послао је Инце 1838. године татарина Петра у Цариград.³¹

Српски татари остајали су у Цариграду док посао због кога су дошли не буде завршен. Тако је Јованча Спасић 1821. дошао у Цариград с новцем и писмима упућеним депутатима и тамо извршавао различите налоге чланова депутације (предао је на Порти, на пример, сенет за кућу, купљену у Цариграду за потребе депутације, а потом и вршио поправке на њој). Инце је, пак, 1842. године послат у Цариград с извештајем Шекиб ефендије истог дана када је одржана скупштина на Врачару (13. септембра), а вратио се с бератом на Митровдан, што

²⁷ АС, КК – I – 343/1837. По кнежевом наређењу и други татари су на тај начин пролазили кроз карантин – на пример, Ђорђе Ристић (АС, КК – I – 453/1838).

²⁸ АС, КК – I – 110/1836, 119/1836.

²⁹ Бранко Перуничкић, *Алексинац и околина*, Београд 1978, 493.

³⁰ АС, КК – I – 2071/1837. Суруџије су такође преносиле пошту преко мензулана, а као државни служитељи добијали су и опрему – чизме, на пример (*Мемоари Стефана-Стевче Михаиловића*, 168, 174, 178; О. Ковачевић, *Menzulane*, 146; N. Gulan, *нав. дело*, 31).

³¹ Б. Перуничкић, *нав. дело*, 493; АС, КК – I – 444а/1838, 459/1838.

јасно показује да је у Цариграду чекао на решење, да би га донео у Београд.³²

Поред тога што је носио дипломатску пошту и новац, Инце је пратио турске великодостојнике кроз Србију. Тамил пашу и Рифат бега је 1836. године допратио из Алексиначког карантина у Београд, а већ поменутог Кабул ефендију допратио је 1859. у Београд вероватно још од Цариграда. Био је одређен и да у Нишу дочека будућег босанског везира Хаџи Тамил пашу и испрати га преко Београда до Босне. Турске великодостојнике пратио је и изван Османског царства. Мухурдара (чувара печата) видинског паше, Рифат ефендију, који је кнезу донео поклон од паше, пратио је децембра 1845. године у Земун, где су се задржали један дан.³³ Спроводио је и друге људе, обичне грађане, можда и преступнике, из једног у друго место, уколико је то кнез тражио, па је тако 1837. године из Крагујевца у Брусницу спровео неког Аврама Стојковића и Димитрија Касапина, који су вероватно нешто скривили, јер су у Крагујевац били доведени и, преноћивши у магистрату, одведени у Брусницу.³⁴

Инце је добро знао турски језик, па је понекад преводио при званичним сусретима турских и српских великодостојника. На седници Државног савета, 14. априла 1858. године, којој је присуствовао Етем паша, Портин комесар који је дошао у Србију да измири кнеза Александра Карађорђевића и уставобранитеље, Инце је преводио, поштујући турски церемонијал (уз дубоки наклон и ударивши се у чело).³⁵

Лазар Аранђеловић је напредовао у служби и до 28. октобра 1837. године постао је татар-ага – старешина татарске службе, али није престао да носи пошту у Цариград и на друга одредишта.³⁶ Татарска служ-

³² М. Петровић, *нав. дело*, 235; А. Ивић, *нав. дело*, 87; Д. Страњаковић, *нав. дело*, 81–82.

³³ АС, КК – I – 400/1838; *Белешке Младена Жујовића*, 122, 124; Б. Перуничкић, *Алексинац и околина*, 745; *Живети у Београду 1842–1850*, 534; А. Škaljić, *нав. дело*, 471 (мухурдар).

³⁴ АС, КК – I – 2020/1837.

³⁵ *Записи Јеврема Грујића. Пред Светоандрејску купитину*, књ. I (=Записи Јеврема Грујића, књ. I), Београд 1922, 88.

³⁶ АС, КК – I – 187/1837. У документу којим карантин обавештава кнеза Милоша Обреновића да је стигао у карантин, Инце је назван „татар ааси“. Речник турцизама не садржи реч *ааси*. Захваљујући Олги Зиројевић, сазнала сам да формулација значи старешина татара – татар ага. Видети и: АС, КК – I – 343/1837, 391/1837, 444а/1838, 444б/1838; Крагујевачка нахија (XV) – 2020/1837, 2071/1838; Б. Перуничкић, *Алексинац и околина*, 493.

ба којој је био на челу имала је пет татара и једног писара-експедитора и била је у надлежности Министарства иностраних послова. Као татар-ага, Инце је био дужан да надзире татаре, прописује распоред њихових путовања и ред кога ће се придржавати при ношењу писама, исплаћује трошкове путовања и да приспела писма преда на означену адресу, будући да су у то време татари носили не само кнежева писма, већ и писма Државног савета, министарстава и других надлештава. Намеравао је да општим расписом обавезе мензулане да се придржавају његових упутстава о издавању коња за подвоз, тражио је да му се доделе просторије за канцеларију, за експедитора, татаре и за коњски прибор. У тим настојањима није успео, иако је одређена комисија која је требало да изради правила за мензулане.³⁷ Под његовим старешинством татарска служба се повећала и 1840. године чинило ју је осам татара. Међутим, када је 1842. године реорганизована, Инце је остао старешина само четворици татара, који су задржани у Министарству иностраних послова за преношење дипломатске поште, док су остали премештени у Министарство унутрашњих послова, које је било задужено за поштански саобраћај. Док је он био татар-ага обични татари добили су 1850. године статус чиновника, уместо дотадашњег статуса државних служитеља, а сви касније ангажовани татари стекли су право да после седам година службе постану државни чиновници. Инцино напредовање у каријери пратили су и војни чинови. До 1840. године постао је мајор, а чин потпуковника добио је између 1843. и 2. јуна 1846, када је у том чину постављен за почасног ађутанта кнеза Александра Карађорђевића. Пензионисан је 1859. године и на његово место није постављен нови татар-ага, јер је звање укинато. Занимљиво је да је убрзо пошто је Инце престао да буде татар-ага, и назив татарин замењен називом курир, односно „курир српске државне управе“, уместо некадашњег „књажеског татарина“.³⁸

Као татар-ага, Инце је био дворски чиновник с редовном платом и осталим правима чиновника. Плата татарина износила је 1.000 гроша, а татар-аге 1.200. Међутим, за три месечне плате (од новембра 1837. до јануара 1838) Инца је добио 5.250 гроша, што највероватније значи

³⁷ N. Gulan, *нав. дело*, 36–38; O. Kovačević, *Tatarska služba*, 115; O. Kovačević, *Menzulane*, 139.

³⁸ *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, приредио Љубодраг А. Поповић, Београд 1999, 40; Ljubiša Nikić, *Роџеци јавне поштанске службе у Србији*, РТТ архив 4, 1860, 7; N. Gulan, *нав. дело*, 37–38, 40–41; Небојша Јовановић, *Двор кнеза Александра Карађорђевића 1842–1858*, Београд 2009, 226; O. Kovačević, *Tatarska služba*, 116, 118.

да је примао и неке додатке.³⁹ Поред плате, имао је право и на надокнаду трошкова током путовања. Трошкови путовања признавани су му до 1837. по тарифи из 1827. године и исплаћивани су само уз писану наредбу кнеза Милоша. Из те накнаде, која се плаћала према броју ангажованих коња, плаћао је и сурудије, чија је „напојница“ износила 14 гроша на дан. С новом тарифом издатом 1837. трошкови су се рачунали према удаљености, и то удаљености од Крагујевца. За релацију до Цариграда и назад добијао је отада 1.600 гроша.⁴⁰ У специјалним приликама татари су добијали и посебне награде, па је татарин Богдан Ђорђевић, који је донео Хатишериф из 1830. године у Крагујевац, добио од кнеза Милоша 500 дуката, а Инце је 1843, од кнеза Александра Карађорђевића добио 100 дуката, када је у Београд донео акт о признању његовог поновног избора кнеза.⁴¹

Лазар Аранђеловић служио је као татар-ага под Обреновићима – Милошем, Миланом и Михаилом, и под кнезом Александром Карађорђевићем. Током владавине уставобранитеља постао је карађорђевићевац. Јасно опредељење за Карађорђевиће и неке, лично нејасне, околности које су га повезивале са настојањем кнеза Милоша да врати своју некадашњу земљу, одузету после абдикације и подељену или продату приватним лицима, што је изазвало отпор неких високих чиновника и двестотинак нових власника те земље, учиниле су Инцин положај толико несигурним да се склонио у београдски град под заштиту везира. Побеглао је пре 13. априла 1859. године и убрзо из Београда отишао у Цариград, где су се окупили и други карађорђевићевци – Јовица Николајевић, Ацика Мајсторовић, Јеремија и Јаков Станојевић, Таса Белопољац, Јова Ресавац, Александар и Паја Хаџи Трипковић. Ту га је 15. октобра 1859. године убио двадесетпетогодишњи младић Сима Докић, иначе трговац у Београду. Према једној верзији убијен је „на сред улице“, а према другој када је изашао из собе. Наиме, Докић је дошао у Цариград због трговине, а током састанака с карађорђевићевцима наводно их је омрзао. При једном таквом састанку запуцао је на њих из пиштоља, али су они побегли. Случајно је из једне собе изашао Инце и он му је зарио нож у груди. Убица је покушао побећи, али је ухваћен, осуђен на смрт и

³⁹ М. Петровић, *Финансије и установе*, 814; N. Gulan, *нав. дело*, 38; О. Ковачевић, *Tatarska služba*, 115.

⁴⁰ М. Петровић, *нав. дело*, 814–815; Б. Перуничкић, *Београдски суд*, 699–700; N. Gulan, *нав. дело*, 36.

⁴¹ N. Gulan, *нав. дело*, 35; <http://www.srbinside.rs/?p=1100> (20. 06. 2015).

јавно погубљен. У истрази је тврдио да је хтео да побије издајнице отаџбине, па се сумњало да је убиство наручио кнез Милош.⁴²

Током службовања Лазар Аранђеловић је стекао солидно имање, и то не само од плате татарина и татарског старешине. Не напуштајући посао татар-аге, узео је 1837. године у закуп крагујевачку мензулану и држао је до 1840, када је од њега откупљена и поверена државном надзорнику. Као купац добро је бринуо о мензулани, повећавши број коња и суруџија, да би обезбедио ефикаснији пренос вести и терета.⁴³ До 1846. године стекао је кућу у близини Варош капије у Београду, у којој је становао. На Терезијама је имао једну механу, а у Мокром Лугу у близини Београда једну воденицу с ливадом. Поседовао је и кола са два коња.⁴⁴

Породичне прилике Лазара Аранђеловића још мање су познате од детаља из његовог професионалног живота. Инце је био ожењен Евицом, која је имала брата Јову, татарина по професији.⁴⁵ Имао је сина Михаила, који је 1848. године похађао први разред гимназије у Београду. Михаило је, наводно, био неспособан. Будући да је током гимназијског школовања имао инструктора Арсу, који му је помагао у учењу, и да није завршио школовање, могло је у тим гласинама бити и истине. Захваљујући оцу карађорђевићевцу и његовом положају, ипак је добио државну службу и пре 1858. постао не само практикант, већ и писар.⁴⁶ Његово постављење сматрало се грубом протекцијом, што ни највиши државни службеници нису порицали, али су сматрали да је протекција прихватљив вид захвалности исказане према Лазару Аранђеловићу Инци, који је, не штедећи себе, стекао заслуге јашући због државних потреба.⁴⁷

Бојана Миљковић Катић

⁴² *Записи Јеврема Грујића. Друга влада Обреновића и турски ратови*, књ. III, Београд 1923, 12, 57; *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића*, 110.

⁴³ О. Ковачевић, *Menzulane*, 136, 138, 140–141, 143; N. Gulan, *нав. дело*, 30.

⁴⁴ Б. Перуничкић, *Београдски суд*, 363; Б. Перуничкић, *Управа вароши Београда 1812–1912*, Београд 1970, 310, 363; *Живети у Београду 1842–1850*, 429. Изгледа да је после смрти Лазара Аранђеловића кафана променила власника, пошто је нема у списку београдских кафана из 1860. године (Б. Перуничкић, *Управа вароши Београда*, 382–425).

⁴⁵ *Мемоари Стефана-Стевче Михаиловића*, 183.

⁴⁶ *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића*, 8, 110; *Записи Јеврема Грујића*, књ. I, 136.

⁴⁷ *Записи Јеврема Грујића*, књ. III, 57.

LAZAR ARANĐELOVIĆ INDŽE – THE LAST TATAR-AGA OF
PRINCIPALITY OF SERBIA
(BIOGRAPHY ATTACHMENT)

Abstract: Miloš Obrenović used the so called Serbian tatars (diplomatic couriers) to maintain a quick and constant contact with deputations in Istanbul, which negotiated Serbia's autonomous position on his behalf, and almost simultaneously organized the internal tatar service, which was transformed into the state postal service by 1840. The head of the tatar service was tatar-aga (tur: a Tatar-agasi–head courier, supervisor of tatars).

Lazar Aranđelović Indže (tur: ince–light, lightweight) (†1859) was a tatar of Prince Miloš since 1833, and tatar-aga from 1837 to 1859. He advanced to the rank of lieutenant colonel and the title of honorary adjutant of Prince Aleksandar Karađorđević. Under his supervision, the tatar service was expanded with a larger number of tatars, as well as reorganized in 1842 (split between the ministries of foreign and internal affairs). Indže remained tatar-aga to four tatars of ministry of foreign affairs until his retirement in 1859. When he was retired, the title of tatar-aga was discontinued.

Indže was considered the fastest tatar in Serbia, because he could travel the road from Istanbul to Belgrade in little over four days. He carried the diplomatic mail and most important state and legal acts, accompanied Osman officials through Serbia and occasionally translated to Turkish. He also dealt with entrepreneurship.

Key words: Serbia, 19th century, tatars-diplomatic couriers, Lazar Aranđelović Indže, tatar-aga, courier service, postal service

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008

БРАТСТВО : часопис Друштва „Свети Сава“ / главни и одговорни уредник Злата Бојовић. - 1997, бр. 1 . - Београд (Дечанска 14, V спрат, соба 13, 22): Друштво „Свети Сава“, 1997 - 23 цм

Годишње. - Наставља традицију часописа Браство који је излазио 1887-1941. године

ISSN 1451-2386 = Братство - Друштво „Свети Сава“
COBISS.SR-ID 180031239